

18.61x37.25	1/3	עמוד 16	שב יעי	06/03/2015	46876847-0
מכון שכטר למדעי היהדות - 84920					

עיתון לציבור חז"ל
ליוון מס' 151 | ט"ו אדר התשע"ה | 08.03.15

ביעי

תמיד בשמחה
יכול לדבר שעות על מרן, לא מתחבר לבנט והעיקר שושתי תלך לעזאזל.
שו"ת עם יצפאן • עמ' 26

פורים: הסיפור המלא

למלכה ושתי היה זנב או לא?
למה מכל העצים רק האטד הסכים
לשמש כעץ התלייה להמך? שני
חוקרים בדקו את כל כתבי היד
של מדרש 'אסתר רבה' והשלימו
השבוע את המהדורה המדעית
למדרש הארץ ישראלי • עמ' 16

מה נסגר?
אור רייכרט בוק את פערי
ההומור בין דור הפייסבוק
למי שגדלו על הגשש
החיוור, כלומר אבא שלו
עמ' 20

נוף ילדות: התחכושות הבלתי נשכחות
של אושיות מגזרנו • **בשטיבל**, עמ' 44

מדע

אגדה

השבוע הושקה המהדורה המדעית של מדרש 'אסתר רבה'. שני חוקרים מאוניברסיטת בר אילן עמלו במשך שנים על כתבי יד עתיקים של מדרשים ארץ ישראליים. ד"ר ארנון עצמון, שותפו של פרופ' יוסף תבורי בכתיבת המהדורה, מסביר על תהליך העבודה, השוני בין 'מדרש רבה' לבבלי, ההתפלמסות של חז"ל עם הנצרות דרך המדרש ומדוע האקדמיה צריכה להעשיר את עולמם של יושבי בית המדרש

ישי פרידמן

ישראלי טוען שכצאצאית למלכים שהחריבו את בית המקדש, ושתי הייתה זו שנלחמה מול אחשוורוש שלא יבנה את בית המקדש. כלומר לפי מדרש 'אסתר רבה', בית המקדש הוא לב הסיפור ולא הליכותיה הפרוצות כפי שמתואר בבלי.

לפי ד"ר ארנון עצמון, מרצה למדרש במחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר אילן, המדרש הארץ ישראלי לא רואה בוש"ת אישה פרטית אלא בבואה למדיניות הבבלית שרדפה את היכלי הקודש של מלכות ישראל. "הקפיאו את בניית בית המקדש בגלל ההסתה של ושתי. היא זו שדרשה מאחשוורוש להפסיק את הבנייה. לכן הגיע לה לאבד המלוכה", אומר עצמון, "חכמי התלמוד הבבלי שדרשו את המדרש על הנהגותיה הפסולות של ושתי, חיו תחת

שהתלמוד הבבלי מספר מדוע ושתי המלכה סרבה להשתתף במשתה של המלך אחשוורוש, נמנות שם כמה סיבות לגנותה של המלכה. לושתי, לפי מסכת מגילה, לא הייתה בעיה עקרונית להשתתף במש"ת הפרוץ משום שגם היא הייתה פרוצה בהליכותיה, אלא שהאגדה מספרת שצמח לה זנב או שלקתה בה צרעת ונמנע ממנה להשתתף בחגיגות. במדרש 'אסתר רבה' של חכמי ארץ ישראל, ושתי מתוארת בצורה אחת לגמרי. מדובר באישה אצילית, נצר למלכי בבל שכבשו ממלכות ושעבדו עמים, וסירובה להשתתף בסעודת השכרות של אחשוורוש נבע מתוך רצונה לשמור על כבודה. אם כן, מדוע נענשה? המדרש הארץ

עיסור: אלחנן בן אורי

איורים: מתוך בולים שהונפקו בישראל בשנת 1976. צילום הבולים: Karen Horton, flickr

18.17x25.2	2/3	עמוד 17	שב יעי	06/03/2015	46876857-1
מכון שכטר למדעי היהדות - 84920					

לתוך בין הקורא המודרני למדרש. ד"ר עצמון

מפעל חיים. פרופ' תבורי

היום בוודאות גמורה שכל כתבי היד, כל עמוד של כתב יד – יש בו טעויות. זה עניין סטטיסטי מוכח, וכאחד שעבר על אלפי כתבי יד עוד לא מצאתי עמוד אחד שאין בו טעויות. ישנם שיבושים והשמטות, וכי שהדפיסו את הדפוסים הסתמכו על כתבי היד בלי להשוות בין הנוסחים. ולכן יש בזה הרבה טעויות. מחקר התלמוד והמדרשים עוסקים הרבה מאוד בהדרה של הטקסטים האלה. להכין מהדורה מדעית זה למעשה לאסוף כתבי יד עתיקים מרחבי העולם, וליישם עקרונות מחקריים על מנת לאבחן ולשחזר את הטקסט המדויק ביותר.”

אז פרופ' תבורי וד"ר עצמון חקרו את כתבי היד של מדרש 'אסתר רבה'. כתבי היד מפורזים היום ברחבי העולם. בישראל יש את המכון לצילומי כתבי יד בירושלים, אך פעמים ששני החוקרים היו צריכים לשים את פעמיהם לאוניברסיטאות אוקספורד וקמברידג', לותיקן ולסנט פטרסבורג שבי רוסיה, על מנת להשוות טקסטים וכתבי יד. אך החלק השני של המפעל ארוך השנים הוא הפרשנות שנותנים שני החוקרים למדרשים, או פעולת התיווך כפי שמסביר זאת ד"ר עצמון. פעמים, טוענים השניים, אי אפשר להבין את המדרש ללא הבנת הרקע ההיסטורי, התרבותי והפוליטי של התקופה. כך למשל, סבור ד"ר עצמון, ישנם מדרשים המתפלמסים עם הנצרות ואפילו מגחיקים אותה. "כל דרשן שעומד ודורש יש לו מטרות מסוימות ולפעמים מדובר במטרות אקטואליות ומוסריות או רוחניות. אנחנו מנסים לתת ללומד גם את הרקע הזה", אומר עצמון.

◀ תן דוגמא למדרש שמתפלמס עם הניצרות למשל.

◀ "המדרש ששם בפיה של זרש,

שלטון פרסי. הם הכירו את הווייה הפרסית, ובעיניהם נורמות הצניעות של הפרסים היו פסולות מהיסוד. מכאן שגם ושתי הייתה כזאת ולכן היה צריך למצוא הסבר 'מבחוץ' מדוע סולקה ושתי. אבל ההבדל המהותי בין המדרש הבבלי למדרש רבה הארץ ישראלי הוא שהסיבה היא אחרת לחלוטין, וגם איננה פרטית אלא יש בה עומק היסטורי, והיא קשורה לא להנהגה דתית כזאת או אחרת אלא לבית המקדש.”

הפירוש של 'אסתר רבה' הוא אולי היסטורי ועמוק, אבל אין ספק שמה שמצוי היום בזיכרון הקולקטיבי הוא 'פרשיית הזנב' של ושתי המלכה. כך למדנו בגן הילדים ומאז זה נתקע. עם זאת, הש"בוע הושקה המהדורה המדעית של מדרש 'אסתר רבה' במסגרת 'מפעל המדרש' של 'מכון שכטר ליהדות', הפועל להוציא לאור מהדורות מדעיות של מדרשים שונים. המהדורה המדעית החדשה של המדרש הארץ ישראלי מתעתדת לתוך את המדרש שים והתובנות העמוקות של מדרש 'אסתר רבה' לציבור הלומדים. או במילים אחרות, לנסות להעשיר את הציור המדרשי שהתקבע איפשהו בתקופת הילדות.

המהדורה המדעית היא גם מפעל חיים של שני חוקרים מהמחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר אילן. פרופ' יוסף תבורי וד"ר ארינון עצמון מלמדים מזה שנים את מדרשי חז"ל העתיקים. לפני עשרות שנים החל פרופ' תבורי במלאכה של אסיפת המדרשים, בחינת כתבי היד העתיקים והדרה של הטקסטים. לפני עשור, כשסיים ד"ר עצמון את הדוקטורט, שעסק גם הוא במדרש 'אסתר רבה', חבר האחרון אל מורו ורבו פרופ' תבורי ויחד השלימו את המלאכה.

להניש את המדרש

מלבד המטרה – להגיע לטקסט המקורי, המדויק והאותנטי ביותר של המדרש, עמדה בפני שני החוקרים מטרה נוספת והיא גאולת המדרשים הארץ ישראליים מהאבק של העמידה בספריות בתי הכנסת ובתי המדרש. אחרי הכול התלמוד הבבלי שולט בכיפה.

”יש כאן ניסיון לתת אפשרות לקהל מודרני לקרוא מדרש. מי שלא בקיא בספרות המדרשית יתקשה לחדור את המבנה והרעיונות של המדרש”, אומר ד"ר עצמון. "הרעיון הוא, ואפשר לומר שראינו גם סוג של שליחות בפירוש הזה, להבין את תורת ארץ ישראל והמדרשים שנוצחו בצד לטובת הבבלי. בישיבות לומדים תלמוד בבלי. אפילו תלמוד ירושלמי בקושי לומדים, אז ודאי שמדרשי ארץ ישראל מובהקים עומדים בקרן זווית.”

◀ אבל לפני הכל, מה זה בדיוק אומר

**אנחנו יודעים היום
בוודאות גמורה שבכל
כתבי היד יש טעויות. זה
עניין סטטיסטי מוכח.
ישנם שיבושים והשמטות
וכשהדפיסו את הדפוסים
הסתמכו על כתבי היד בלי
להשוות בין הנוסחים**

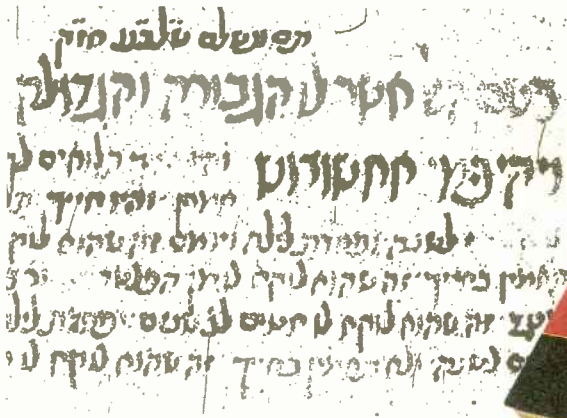

'מהדורה מדעית', ומדוע מדובר בעבודת נמלים שנמשכת שנים?

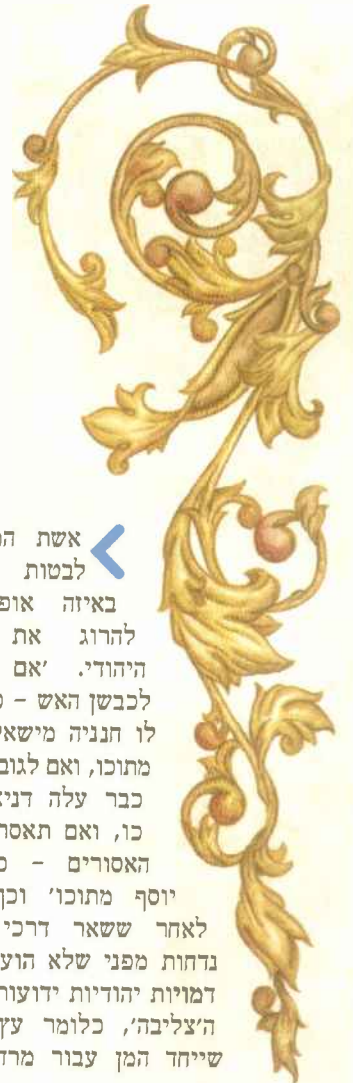
”כל ספרות חז"ל שמצויה אצלנו הגיעה דרך מסלול אחד – דרך הדפוסים שהדפיסו לפני 500 שנה, בקושטא בדרך כלל או ונציה. בנקודת הזמן הזו הדפיסו בפעם הראשונה את התלמוד ואת המדרשים, 'מדרשי רבה'. זה היה כאמור בקושטא בשנת רע"ב כלומר 1512. לפני כן, כל הספרות עברה בכתבי יד. מי שהייתה לו אפשרות היה כותב בכתבי יד, ואלו בדרך כלל אנשים עשירים שהיו מושבים סופרים שהיו מעתיקים בכתבי יד יפים, וזה היה עסק מאוד יקר מפאת הנייר, הדיו והזמן של הסופר שהיו יקרים. אבל כשהגיע הדפוס, המדפיסים הדפיסו את אותם מדרשים על פי כתבי היד שהיו להם. ואנחנו יודעים

18.22x25.91	3/3	עמוד 18	שב יעי	06/03/2015	46876868-3
מכון שכטר למדעי היהדות - 84920					

להוציא את האבק מהמדרש הארץ ישראלי. כריכת המהדורה המדעית של מדרש 'אסתר רבה'

אשת המן, הת' לבטות מפורטת באיזה אופן כדאי להרוג את מרדכי היהודי. 'אם תפילה' לכבשן האש - כבר הוצ' לו חנניה מישאל ועזריה מתוכו, ואם לגוב אריות - כבר עלה דניאל מתור' כו, ואם תאסרהו בבית האסורים - כבר יצא יוסף מתוכו' וכך הלאה. לאחר ששאר דרכי ההריגה נדחות מפני שלא הועילו כנגד דמויות יהודיות ידועות, נבחרת ה'צליבה', כלומר עץ התלייה שיחד המן עבור מרדכי, שכן

ההקשרים ההיסטוריים והמאבקים הבין דתיים גם עם הנצרות, מעניקים לי הרבה יותר את העומק וההערכה הגדולה למדרש' שים. הזוויות שנחשפות על ידי המחקר רק מעשירות את ההבנה שלנו על המדרש, ולא גורמות חלילה לירידה בערך של הדברים".

מה לגבי הטענה שאפשר לשמוע לא מעט מתוך בתי המדרש, על הקרירות האקדמית שיוצרת ניכור והופכת תורת חיים לטקסטים?

'לא מצאנו אחד מעמו שניצל מכך'. יש כאן התרסה אפילו הומוריסטית, אנטי נור צרית, לתפיסה שאומרת שאותו איש מת בצליבה ואחר כך חזר לחיים".

מזד שני, יש לא מעט ביקורת בבתי מדרש מסוימים, סביב הניסיון לתת פרי שנות תלוית הקשר אקטואלי למדרשי חז"ל. כאילו המסר החז"לי היה בעיקר לזמן מסוים ולא לדורות.

"יש מתח מסוים בין התפיסה שהזכרת,

אתה לא יכול להתעסק בזה בלי אהבת תורה. אם מתייחסים למדרשים הללו בתור טקסטים סתמיים, אי אפשר לעסוק בזה במשך שנים. אני דווקא סבור שמה שמניע חוקרי תלמוד ומדרש זו אהבת תורה

"אני מרגיש שמתוך העבודה הארוכה שלי עם פרופ' תבורי וגם ביום יום שאני מלמד את התכנים הללו גם בקהילה שלי בגבעת שמואל, אלו דברים חיים וחיוניים. אתה לא יכול להתעסק בזה בלי אהבת תורה. אם מתייחסים למדרשים הללו בתור טקסטים סתמיים, אי אפשר לעסוק בזה במשך שנים. אני דווקא סבור שמה שמניע חוקרי תלמוד ומדרש זו אהבת תורה. אני חייב לומר שגם בציבור הציוני דתי אני רואה שהדברים מתקבלים באופן הזה ושהערכה למדרש רק גוברת. כלומר, דווקא ההבנה שהחכמים לא חיו בחלל ריק, אלא חיו והתמודדו עם קשיים שגם אנחנו מתמודדים איתם, אין בה עניין לסתור את מה שלומדים בישיבה אלא להשלים".

פרופ' תבורי בן ה-73, עובד על ההדרה של מדרשי 'אסתר רבה' משנות ה-80'. הוא רב ולמדן הנחבא אל הכלים. מדוע הקדישו שני החוקרים שנים רבות כל כך למדרשי המגילה הנקראת פעמיים בשנה? "המדרש הזה יתום מאב ואם", אומר הפרופ' התיק, "ניסינו להעמיד לו נוסח מתוקן וזו תרומה תנו הצנועה. המגילה עצמה היא שונה ומרתקת, בזה שהויקה בה לארץ ישראל מעטה וכך גם ליהדות. אך חז"ל ראו בה את המסר שאף על פי שהעולם יכול להיראות מנוכר כר מידו המשגיחה, הרי שמאחורי הקלעים הכול נעשה בפועלו של הקב"ה".

שטוענת שאסור לנו לנתח את כתבי חז"ל בצורה מנוכרת כחוקרים, לשים אותם בקונטקסט היסטורי מסוים, אלא להתייחס אליהם כתורה שבע"פ נצחית. אני מסכים עם הגישה הזו. יחד עם זאת אי אפשר לברוח ממה שבעיני הוא אמת עובדתית. כלומר, מה שחווית באקדמיה לא מטשטש את הקדושה הנצחית. להפך, אני סבור שהתוספת האקדמית החוקרת, הבודקת את

